

Horváth Judit (1947) klasszika-filológus, az ELTE BTK Görög Tan-székének docense. Kutatási terü-lete az ógörög irodalom- és filo-zófiatörténet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Mit csinálnak a Napleányok?
(2007/1–2).

Héraklész és a sziámi ikrek

(Pindaros, 10. olümpiai óda, 24–43)

Horváth Judit

Pindaros költeményeiben gyakran érvényesülnek olyan szempontok, amelyek kívül esnek a szorosabb értelemben vett költői szempontok körén. Az 1. olümpiai ódában például átalakul a Pelopszról szóló mítosz: a csecsemő Pelopsz nem azért tűnt el, mert apja, Tantalosz feltálalta őt az istenek lakomáján, hanem azért, mert Poszeidón beleszeretett, és magával ragadta az Olümposzra. Pindaros ezúttal meg is fogalmazza a változtatás okát: a maga részéről ő egyszerűen nem hiszi el az istenek falánkságáról szóló rosszindulatú mendemondákat (25–52).

A következőkben egy olyan pindaroszi elbeszélést fogok bemutatni, ahol a költő az érintett isten szempontjából az adott szituációban szintén kényelmetlennek érzi a hagyományos történet valamelyik részletét, de nem alakítja át, nem is hallgatja el azt, amitől szabadulni akar, hanem más utat választ.

A 10. olümpiai ódában, amely a dél-itáliai Hagészidamosz gyermek-ökölvívásban aratott győzelmét ünnepli, a győzelmi óda (*epinikion*) műfajában lényegében kötelezőnek számító mitikus történet az olümpiai Zeus-kultusz és benne a versenyjátékok megalapításáról szól (43–77), amit a hagyomány egyik ága Héraklésznak tulajdonít. Az alapítás körülményeinek, az első győzteseknek és az első győzelmi ünnepségnek a részletes bemutatása előtt Pindaros a mitikus előzményekre is kitér. Héraklész, miután megtisztította Augeiasz éliszi király istállóit, és nem kapta meg tőle az előzőleg ki-alkudott bért, bosszúból hadjáratot indít Élisz ellen. Augeiasz Kteaszt és Eurüoszt, fivérének, Aktórnak ikergyermekeit hívja segítségül, akik sikeresen vissza is verik a támadást. Héraklész kénytelen elvonulni Éliszből, később azonban a Korinthoszhoz közel eső Kleónainál lesben áll, és megöli az iszthmoszi versenyjátékokra igyekvő ikreket. Így már be tudja venni Éliszt, és magát Augeiaszt is megöli, a zsákmányból pedig megalapítja az olümpiai játékokat.

Az alábbiakban erről a történetről lesz szó, amelyet Pindaroszon kívül csak későbbi prózai összefoglalásokból (pl. Apollodórosz *Mitológiájából* [II. 7. 2], Diodórosz történeti művéből [IV. 33]) ismerünk, és így nem is tudhatjuk, hogy Pindaros maga kapcsolta-e össze a tizenkét munka egyikét, az Augeiasz istállóinak megtisztítását a versenyek megalapításával, vagy pedig így mesélték már az ő forrásai is.

A pindaroszi elbeszélés a következő mozzanatokból épül fel:¹

1. Héraklész megalapítja a versenyjátékokat.
2. Előtte megöli Augeiasz ikerpár unokaöccseit, Kteaszt és Eurüoszt, mégpedig
3. azért, hogy megszerezze Augeiasztól a jogtalanul megtagadott munkabért.
4. Kleónainál lesben állva öli meg őket,² mégpedig
5. bosszúból, mert az ikrek korábban elpusztították Éliszben táborozó seregét.
6. Sikeresen beveszi és lerombolja Éliszt.
7. Közbeékelte bölcsekedő kijelentés az erősebbek fölényéről.
8. Héraklész megöli Augeiaszt.
9. A zsákmányból megalapítja az olümpiai Zeus-kultuszt és benne az ünnepi versenyjátékokat.

- (1) *Pelopsz sírja mellett [= Olimpiában]... megalapította [a versenyjátékokat],*
- (2) *miután megölte Poszeidón fiát, a nemes származású Kteatoszt, és megölte Eurüitoszt,*
- (3) *hogyan megszerezze az erőszakos Augeiasztól, annak akarata ellenére, de a saját akaratát érvényesítve a munkájáért járó bért,*
- (4) *és lesben várva Kleónai mellett meg is ölte őket Héraklész az út szélén,*
- (5) *mert korábban elpusztították Élisz belsejében táborozó tiriünszi seregét az arcátlan Molionidák.*

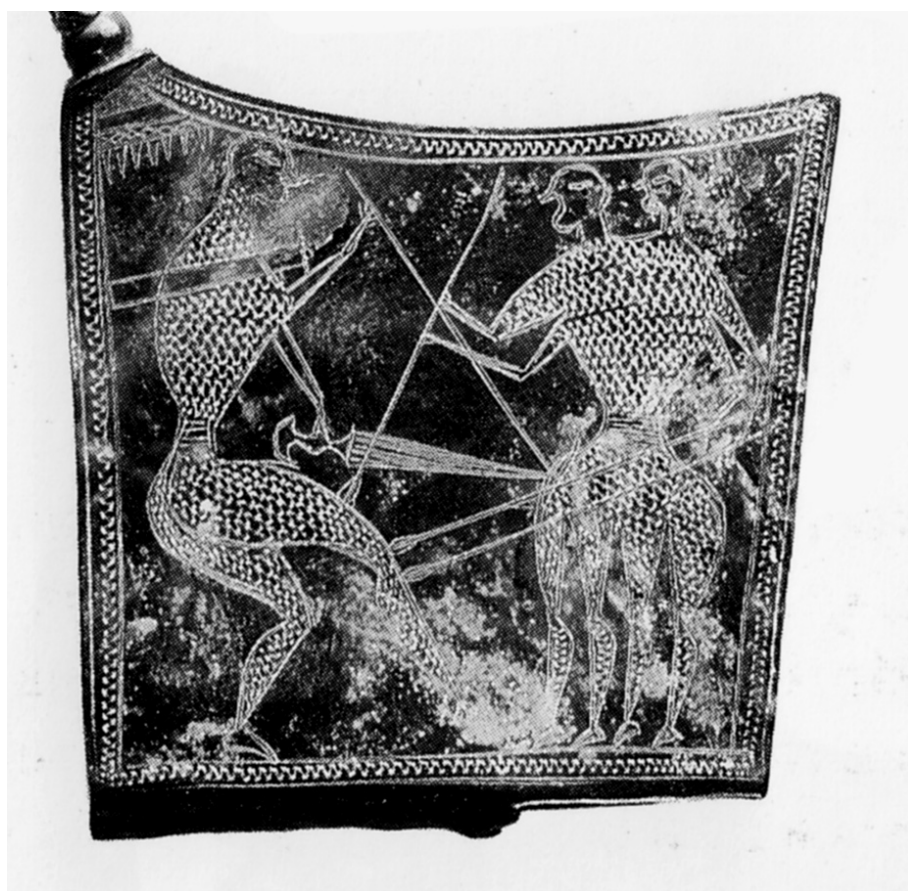
Mitikus történetről lévén szó, az elemzés kiindulópontjául érdemes azt a szempontot választani, amelyet az imént már érintettünk: mi az, ami ehhez az elbeszéléshez a hagyományban Pindarosz rendelkezésére állt, és hol látjuk az ő keze nyomát a szövegen. Annak ellenére, hogy maga a történet a Pindarosz előtti irodalomból nem ismeretes, mégsem lehetetlen, hogy pusztán a szövegből bizonyos következtetéseket mégis levonhatunk Pindarosznak az általunk egyébként nem ismert forrásaihoz való viszonyáról.

A mítosz

Kezdjük az ikerpárral: őrölük már az *Ilias*ban is hallunk. A hajókatalógusban a Trója alatt harcoló gyermekeik miatt kerülnek szóba (II. 621). A későbbiekben az agg Nesztór kétszer is említi őket. A Patroklosz temetésére rendezett versenyjátékokon szokása szerint a fiatalságára, egykori versenygyőzelmeire emlékszik vissza. Annak idején csak az *Aktorióne* (Aktór két fia, vagyis Eurüitosz és Kteatosz) volt nála is gyorsabb kocsihajtásban, de nekik könnyű dolguk volt: ikrek voltak, az egyik a gyeplőt fogta, a másik az ostorral hajtotta a lovakat (XXIII. 638–642). A XI. énekben ugyancsak a fiatalsága idejéből a Pülosz és Élisz közötti háborúságot idézi fel (670–721). Élisz királya ebben az időben éppen Augeiasz, és az ő oldalán ott harcolnak az ikrek, akik előbb a *Molione* (Molioné gyermekei, 709. sor), később az *Aktorióne Molione* (Aktór és Molioné gyermekei, 750. sor) néven szerepelnek, ugyanakkor Poszeidón menti meg őket a haláltól, mert ő az apjuk.³ Mindenesetre az *Ilias* költője harcosoknak és Augeiasz fegyvertársainak ábrázolja őket. Hésziodosz és a kardalköltő Ibükosz egy-egy töredékében (17b, illetve 16. töredék) arról olvasunk, hogy össze voltak nőve, mint a sziámi ikrek. A két homéroszi harcoshoz képest a sziámi ikrek a róluk szóló mitikus hagyománynak nyilván

egy másik ágát képviselik, gondolnánk. Csakhogy maradt fenn jó néhány geometrikus kori ábrázolás, amelyeken egy sziámi ikerpárt látunk – harc közben.⁴ Ezek az ikrek tehát harcolni is tudnak! Ha így van, akkor az sem lehetetlen, hogy a homéroszi történetekben is összenőtt ikrek harcoltak: a szöveg ezt nem hangsúlyozza ugyan, de nem is zárja ki.

A mitikus ikerpárról szóló szövegek és képek összevetése ezúttal is a költői, illetve képi ábrázolás közötti viszony általánosabb és többrétű kérdéséhez vezet: Jutunk-e valamire a mindig kéznél lévő „melyik volt előbb, a költői elbeszélés vagy a kép?” kérdéssel, vagy érdemesebb egy közös alapmítoszzal számolni, és azt feltételezni, hogy ez fogalmazódik meg különböző hangsúlyokkal valamennyi ábrázolásban: mind az *Ilias*ban, mind Hésziodosznál és Ibükosznál, mind a képeken. Ebben az esetben, ha tehát egy közös alapmítoszt feltételezünk,⁵ akkor, mint említettük, lehetséges, hogy az ikrek valamennyi szóban forgó ábrázolásban sziámi ikrek, csak éppen az *Ilias* költője számára a hősiességük a lényeges, és ő nem beszél, talán nem is akar beszélni arról, hogy össze vannak nőve. A költő ugyanis megteheti ezt, különösen ha

Ikongráfiai jellegzetességei alapján Héraklészként azonosított harcos küzdelme sziámi ikrekre emlékeztető harcosokkal egy boiótiai ezüst lemezes fibula tűtartóján ábrázolva, Kr. e. 8. század (Athéni Nemzeti Múzeum)

számára nincs jelentősége, esetleg még kényelmetlennek is érzi ezt a vonást a hősi világ ábrázolása szempontjából.⁶ Ugyanez az „elhallgatás” a vázákép vagy bármilyen kép alkotója számára – a képi ábrázolás lényegéből adódóan – lehetetlen: vagy sziámi ikreknek ábrázolja az ikerpárt, vagy nem.

Pindarosznál Eurütosz és Kteatosz olyanok, mint Nesztór ellenfelei az *Ilias*-ban: nagy erejű harcosok. De míg Nesztór elbeszélésében, mint láttuk, nincs kizárva, hogy sziámi ikrek, Pindarosz a „megölte Kteatoszt, és megölte Eurütoszt” (2) fordulattal mintha kifejezetten azt hangsúlyozná, hogy fizikai értelemben is két különálló személyről, két „normális” hősről van szó. A realiztikus vonások túlsúlya jellemzi a pindaroszi történet többi szereplőjét is: a nagy erejű Héraklész, aki a róla szóló sok-sok történetben egymaga bánik el a félelmetesebbnél félelmetesebb szörnyetegekkel, itt egy hadsereg élén vesz részt a harcban. Augeiasz pedig sokkal inkább önkényeskedő földi király, mint az a mitikus személy, akinek mérhetetlenül sok nyájától elmondhatatlanul piszkos istállóit csak a nagy erejű Héraklész volt képes kitakarítani, és ő is csak úgy, hogy egy egész folyó vizét terelte oda, és vezette át rajtuk.

Magát a pindaroszi elbeszélést közvetlenül nem tudjuk a forrásaival összehasonlítani, mert, mint említettük, nem maradtak ránk ilyen források. A szereplőket azonban össze tudtuk vetni a Pindarosz előtti költészetben megfogalmazott alakjakkal, és az összevetésből az derült ki, hogy ezek a mitikus személyek a pindaroszi elbeszélés szinte köznapi közegében realiztikus vonásokat nyertek. Az viszont – egyelőre – eldönthetetlen, hogy ez a realiztikus történet Pindarosz újítása-e, vagy már az ő forrásai is így meséltek róluk.

Mindennek alapján körvonalazódni látszik a sziámi ikrek mítoszának, tehát magának a róluk szóló mitikus történetnek a története, e mítosz alakulásának egyik elképzelhető útvonala: az összenőtt ikrek a róluk szóló mítoszban talán kezdetből fogva legyőzhetetlen erejűek voltak, Héraklész az említett geometrikus ábrázolásból, illetve egy-egy szöveghelyből ítélve talán mindig is az egyik ellenfelük lehetett. Pauszaniász egy régi hagyományra hivatkozva azt meséli, hogy Héraklész az Areión nevű, isteni eredetű lovon indult Élisz bevételére (VIII. 25. 10). Ráadásul ez a ló ugyanúgy Poszeidón sarja, mint az ikerpár az *Ilias*-ban, vagyis ezúttal a küzdő felek közötti kapcsolat a mítoszban mindig kéznél lévő genealogikus rokonság formájában is megfogalmazódott. Amikor azután – hasonlóan megannyi mitikus személyhez – a nagy erejű, harcias ikrek bekerültek a hősi epika (*Iliasz*) közegébe, a többi homéroszi hőshöz hasonló, háborúkban csatázó vitézek lettek belőlük, és ez az új szerep háttérbe szorította azt a vonásukat, hogy sziámi ikrek. Hésziodosznál és Ibükosznál újra ezen a különlegességen van a hangsúly: legalábbis a rövid töredékek alapján úgy tűnik, ők többek között éppen ezt akarják róluk elmesélni. Pindarosz viszont Hésziodoszt és Ibükoszt megkerülve a homéroszi hagyományhoz kapcsolódik, de úgy, hogy ami ott a háttérbe szorult, ám kimondatlanul talán mégis jelen van, az őnála már nem is létezik: Pindarosz elbeszélésében Eurütosz és Kteatosz, mint láttuk, fizikailag is két különálló személy.

Az elbeszélés költői formája

Maga a mitikus történet ún. keretes szerkezet formájában illeszkedik a költemény egészébe: Olümpiában kezdődik, és ugyanott végződik. A költemény egy pontján a győzelem említése (1) a költőben felidézi a versenyjátékok (egyik) alapítási mítoszáat, és a történet úgy fejeződik be (9), hogy visszakanyarodik a győzelem színhegyére.

Az elbeszélést tehát kívülről a keretes szerkezet tartja össze. És mi tartja össze belülről? Ez a kérdés a költői formára vonatkozik. Kísérjük végig az eseményeket, abban a sorrendben, ahogyan Pindarosz elmeséli őket! „Héraklész megölte az ikerpárt, hogy megszerezze Augeiasztól a munkája bérét” (2–3). Mintha rövid bevezetőt olvasnánk, amelyben a költő kijelöli mondanivalójának tárgyát. Ezt igazolja a folytatás („és Kleónai mellett meg is ölte őket”, 4), amelyben újra elkezdődik, és a továbbiakban – amennyire a rövid terjedelem engedi – ki is bontakozik a történet. Hasonló bevezetővel a görög költészetben sok helyen találkozunk, például az *Iliasz*

- (6) *És bizony az epeioszok [élisziek] vendéget becsapó királyának [= Augeiasz] nem sokkal később látnia kellett, hogy kincsekben gazdag szülőföldje a könnyörtelen tűztől és a vas csapásaitól a pusztulás mély szakadékába jut – az ő tulajdon városa.*
- (7) *Az erősebbek haragját lehetetlen kikerülni.*
- (8) *Rossz döntése miatt utolsónak ő maga [Augeiasz] is fogságba került, és nem menekült meg a halál torkából.*
- (9) *Piszában [= Olümpia] összegyűjtve egész seregét [Héraklész]...*

*Pindarosz, 10. olümpiai óda 24–43
Horváth Judit fordítása*

*Haragot, istennő, zengd Péleidész Akhilleuszét,
vészest, mely sokezer kínt szerzett minden akháznak,
mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette,
míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
és a kutyáknak dobta. Betelt vele Zeusz akarátja,
attól kezdve, hogy egyszer szétváltak civakodva
Átreidész, seregek fejedelme s a fényes Akhilleusz.
És melyik égilakó uszitotta viszályra a kettőt?
Létó s Zeusz fia: mert neki gyúlt a királyra haragja,
s ártó vést keltett a seregben; hulltak a népek:
mert ama Khrúszészt megsértette, az ő szent papját,
Átreidész...*

Homérosz: *Iliasz I. 1–12*
Devecseri Gábor fordítása

elején: a költő az első sorokban a Múza segítségét kéri, hogy Akhilleusz pusztító haragjáról énekelhessen. Más szóval, megnevezi a költemény tárgyát. Azután mesélni kezd, de a pindaroszi elbeszéléstől eltérően a cselekményt ő a harag kitörését megelőző eseményeknél kezdi. Hogyan talál vissza a harag említésétől a korábbi eseményekhez? Milyen költői eszközt alkalmaz a bevezetés és a tulajdonképpeni történet összekapcsolásához? Nos, ő azt a formai megoldást választja, hogy lépésről lépésre halad időben visszafelé, az eposz jelenéig: Agamemnón és Akhilleusz összeveszték (ennek lett a következménye Akhilleusz haragja), éspedig Apollón miatt, aki Agamemnón iránti haragjában⁷ dögvéset támasztott, mert ez utóbbi megsértette az isten papját, amikor eljött a görögök táborába, hogy visszakérje elrabolt lányát, aki addigra már Agamemnón tulajdona volt. És amikor a pap megérkezik a görög táborba, a költő is visszaérkezik történetének elejére, az eposz jelen idejébe – kezdődhet a cselekmény (I. 1–12 – lásd a margószöveget).

Milyen költői eszközt alkalmaz ugyanerre a célra Pindarosz? A bevezetést (1–3) és a cselekményt (4–9) ő egyaránt az ikrek megölésénél kezdi, és a kettőt a *de* („és”) kötőszóval (4) kapcsolja össze. Valahogy így: „Megölte az ikerpárt... és megölte az ikerpárt”. Ez a különös ismétlés kételyeket ébreszthet bennünk: valóban bevezetést olvasunk az első sorokban?

Ugyanezzel a kötőszóval találkozunk hasonló szerepben például az *Iliasz* 6. énekében olvasható Bellerophontész-történetben (155–205) is. A néhány soros bevezetés után, amelyből megtudjuk, hogy a főhőst Proitosz király *elűzte* az udvarából, kezdődik a cselekmény: „és a királyné beleszeretett Bellerophontészba, ám mivel ő nem viszonzta szerelmét, megrágalmazta férjénél, a királynál, aki haragjában *elűzte* országából a vétkesnek hitt hőst”. Itt is zavarba ejtene az „és” kötőszó, de a terjedelmes elbeszélés hamar eltereli róla a figyelmünket. Pindarosznál azonban két hasonló tartalmú mondatot köt össze az „és”!⁸ Csakhogy, tegyük rögtön hozzá, a két mondat tartalmi kapcsolata nem merül ki a pusztá ismétlésben. Kleónai, a lesben állás, majd a mellékmondatban (5) a tirünszi sereg megsemmisítése Éliszben – az „ártalmatlannak” tűnő ismétlés a bevezető összefoglaláshoz képest vadonatúj események kibontakozásának ad teret, és ezek éppen a későbbi szerzőktől ismert történet részletei: Héraklész kénytelen volt kétszer megostromolni Éliszt, mert először vereséget szenvedett. A *de* kötőszóval bevezetett rész nem egyszerűen megismétli, hanem kifejti, részletezi azt, ami előtte elhangzott. Jelentése így mégsem „és”, hanem például az értelmézést, magyarázatot, részletezést bevezető „éspedig”.⁹ „Megölte az ikreket, *éspedig* Kleónai mellett lesben állva ölte meg őket.” Ezzel a megfogalmazással kiküszöböltük a nyugtalanító ismétlést, az „éspedig” megnyugtató rendet teremt az elbeszélés menetében.

Az utolsó sorokban (6–9) már szigorú időrendben bontakoznak ki az újabb események: Élisz bevétele, Augeiasz megölése, kultuszalapítás. Ennek a résznek a fegyelmezettsége abban is nyilvánul, hogy itt zárul be a kitérőként elmesélt történet, itt kanyarodik vissza Olümpiába, a versenyek színhelyére (9), ahonnan elindult (1).

Az elbeszélés menetének áttekintése végül is igazolta a kiinduló feltevést: az első sorokban Pindarosz rövid összefoglalót ad, amely szerkezetileg *elkülönül* a részleteket tartalmazó folytatástól. Az elkülönülést azért volt fontos hangsúlyozni, mert ez („megölte az ikerpárt, *éspedig*...”) jelentette a megoldást a zavarba ejtő ismétlés („megölte az ikerpárt... és megölte az ikerpárt”) kiküszöbölésére. Csakhogy a költői nyelvben egy-egy szó aktuális jelentése soha nem tudja teljesen kiszorítani a többi: miért is némítaná el az „éspedig” az „és”-t, második szólamként miért ne volna ezúttal is hallható a kényelmetlen ismétlés („megölte az ikreket, és megölte az ikreket”). Mi például, kései olvasók, éppen ezt hallottuk meg először, amikor elemzésünkben az

„és”-ből indultunk ki, és csak lassanként, a tágabb szövegösszefüggésre is figyelve jutottunk el a megnyugtató „és pedig”-ig. Időben és térben ekkora távolságból nem is történhet ez másképp. A korabeli közönségnek viszont, amely ugyanabban a világban élt, mint a költő, és ugyanazon a nyelven beszélt, amelyen a költő megszólalt, nem kellett bejárnia ezt az utat, a megértéshez neki nem volt szüksége elemzésre. De ne feledjük, az elemzés, a gondos elemzés a szövegben eleve meglévő összefüggéseket, a szöveg valóságos belső járatait, belső összefüggéseit, „titkait” tárja fel, csak éppen a kortárs közönség számára ezek elemzés nélkül, maguktól is feltárultak, vagy legalábbis feltáruhlhattak.

Ha az elbeszélés szerkezetének feltárásában az ésszerűséget, az egyértelműséget nem tekintjük kizárólagos szempontnak, a szövegben láthatóvá válnak további grammatikai jelenségek, amelyek szintén nem illeszkednek bele az elbeszélés „megnyugtató” tagolásába. Vegyük sorra ezeket a mozzanatok.

a) Mindenekelőtt szögezzük le, hogy az első öt mondat, amelyen belül a bevezetést elkülönítettük a tulajdonképpeni elbeszéléstől, *egyetlen* összetett mondat.

b) A *de* kötőszóval összekapcsolt két mondat egy-egy alárendelt mondat – a (3) és (5) – is tartozik, amelyek *szoros kapcsolatban* vannak egymással: grammatikai helyüket tekintve párhuzamosak (két hasonló tartalmú mondat után állnak), tartalmuk szerint pedig ellentétesek, amennyiben a cél (3) a jövőbe irányul, az ok (5) pedig a múltba. A két mondat szoros kapcsolata újabb elem az első sorok és a folytatás összetartozásában.

c) Az első négy mondat (1–4) közös alanyának, Héraklésznak a neve csupán az utolsó mondat vége felé jelenik meg. Ez a hangsúlyos késleltetés azt eredményezi, hogy az alany, amíg nem hangzik el, a folyamatos hiányával, amikor elhangzik, a kimondásával teremt egységet az érintett mondatok között.

d) A (2), amelynek tartalmát megismétli, részletezi a hozzá kapcsolódó (4), önmagában is ismétlést, részletezést tartalmaz („megölte Kteatoszt... és megölte Eurüoszt”), ami pedig szétfeszíti egy rövid összefoglalás kereteit. Hasonló részletezéssel az *Iliasz* bevezető soraiban is találkozunk: a görögök tetemeinek a kutyák is örültek, meg a dögmadarak is. Csakhogy a kutyákat meg a dögmadarakat terjedelmes eposz követi, amelynek 24 éneke feledtetni a bevezetés esetleges aránytalanságait, a magában is részletezést hordozó „megölte Kteatoszt és megölte Eurüoszt” fordulathoz viszont a rövid történet tulajdonképpeni kezdete egy olyan mondattal kapcsolódik, amely ugyancsak ezt részletezi. Ez a bevezetés mintha nem is bevezetés volna, mint ahogy az utána következő elbeszélés sem szabályos elbeszélés, legalábbis nem annak indul. A bevezetés mintha nem tudná kivárni, hogy elkezdődjön a történet, amikor pedig elkezdődne, el se kezdődik: a közönség nem hallja meg az ígért mítoszt, a költő csupán részleteket villant föl egy történetből, amelyre az első sorokban is éppen csak utalt.

Egy hosszabb szövegben figyelmünket leköti maga a történet, és nem érvényesülnek az elbeszélés egyértelmű, áttekinthető szerkezetébe tökéletlenül illeszkedő mozzanatok. De ebben a viszonylag rövid elbeszélésben minden szó hangsúlyt kap, minden szerkezeti ellentmondás előtérbe kerül, és helyet kér magának az értelmezésben. Az imént felsorolt jelenségek „nem férnek bele” az *elkülönülő* bevezetésen alapuló szerkezeti tagolásba, hiszen éppen az első sorok és a folytatás *szoros összetartozásáról* tanúskodnak. Ha mégis ragaszkodunk az eredeti értelmezéshez, kivételnek kell tekintenünk őket. Ez az egyik lehetőség. De megpróbálkozhatunk egy alternatív értelmezéssel is, amely éppen ezekre a „kivételekre” alapozva a szöveg másfajta belső összefüggéseit állítja a középpontba. Először is azt, ami az ésszerű elemzés szempontjából nyugtalanító, zavarónak hatott: az ismétlést. A görög költészetben az elbeszélés megszokott formái *mellett* feltűnik egy különös forma: a történetet nem az egymás után elmesélt események sora alkotja (döntően mellérendelt mondatokkal), és nem is az események közötti különféle viszonyok (ok, cél, idő stb.) megfogalmazásán van a hangsúly (sok alárendelt mondat, illetve az ezekből felépülő összetett mondatokkal), hanem a költő *ugyanazt* az eseményt meséli el többször egymás után, különböző formában, különböző hangsúlyokkal, hol egyetlen szóval, hol több szóval, hol egy egész mondatban. Példának ismét az *Iliasz* első sorait idézzük: Akhilleusz pusztító haragját először egy jelző mutatja be („véstest”, 2. sor), majd egy vonatkozó mellékmondat részletezi („mely sokezer...”),

Ő [= Molioné] pedig ikergyermekeket szült a palotában, miután megfogant Aktórtól és a nagyon hangos Földrázótól [= Poszeidón], szörnyetegeket, Kteatoszt és Eurüoszt, akiknek négy lába volt, két feje, és ugyanannyi [?] keze.

Hésziadosz, 17b töredék

[Héraklész mesél]

A fehérlovú ifjakat, Molioné gyermekeit is megöltem, akik egyidősek voltak, hasonló fejformájúak, egytestűek, és mindketten ugyanabban az ezüstojtásban születtek meg.

*Ibükosz, 16. töredék
Horváth Judit fordítása*

majd két újabb mondat fogalmazza meg, amelyeket a már ismerős *de* kötőszó vezet be („mert sok hősnék...”, illetve „míg őket magukat...”).¹⁰ Akhilleusz haragjának rövid története itt abban a formában tárul elénk, hogy az újabb és újabb megfogalmazások mindig más oldalról mutatják be – ugyanazt. De hivatkozhatnánk Hésziodoszra is, aki az *Istenek születésében* az ég és a föld szétválásának történetét meséli el kétszer egymás után, ezúttal két, időben is egymás után következő esemény formájában. Először Gaia, a Föld megszüli magából Uranoszt, az Eget (126–127. sor), majd közös gyermekük, Kronosz sarlója segítségével választja el egymástól ölelkező szüleit (176–181). A hésziodoszi példát azért is idéztük, mert jól mutatja, micsoda lehetőségeket hordoz ez az ismétlésen alapuló költői forma a mitikus elbeszélések számára.

A fentiek alapján a pindaroszi elbeszélés szerkezetét is értelmezhetjük úgy, hogy a költő először (2–3) röviden elmeséli Héraklész, Augeiasz és az ikek történetét, majd az ehhez *szorosan kapcsolódó* folytatásban ugyanezt másodszer is elmondja, másképpen, más részletek hangsúlyozásával, hosszasan (4–9). Ilyen szemmel olvasva újra a történetet, további ismétlések tűnnek fel: hiszen a maga tömör módján ugyanezt az eseményt „meséli el” Augeiasz „vendéget becsapó” jelzője (6), és végső soron erről szól az „annak akarata ellenére, de a saját akarata szerint” (3) kifejezés¹¹ is. Augeiasz „rossz döntésében” (8), az „erősebbek haragjában” (8) szintén ott rejlik az egész történet csírája. Végül ide tartozik a ikerpár megölésének („megölte”) többszörös megismétlése ([2], illetve [4]).

A kétféle értelmezés két különböző szemléletmódon alapul, és mind a kettő egyformán érvényes. A választás az olvasóra van bízva. A „szabályos” értelmezés (bevezetés + részletezés) a szöveg egységét a lineáris tagolásból adódó áttekinthető szerkezetben, a részek és az egész jól működő kapcsolatában keresi. Azért értjük meg a költőt, sugallja ez a szemlélet, mert – bármilyen bonyolultan beszél – végső soron rendbe lehet rakni a szavait, akár azon az áron, hogy mindazokat a jelenségeket, amelyek „nem férnek bele” ebbe a rendbe, kivételnek minősítjük. Ezzel szemben az általunk javasolt „alternatív” értelmezés a szöveg egységét abban látja, hogy az ismétléseknek köszönhetően – ha szabad nagyon egyszerűen fogalmazni – mindenütt ugyanarról van szó, a történet csupa hasonló részből áll. A részek nem azért tartoznak össze, mert ugyanannak az egésznek a részei, hanem azért, mert az egyik olyan, mint a másik. E szerint a megközelítés szerint a költőt azért értjük, mert bármennyire bonyolultan beszél, végső soron mindig ugyanazt mondja. Természetesen ennek az értelmezésnek is van sebezhető pontja: azzal, hogy lemondunk az egész részekre tagolásáról, és az elbeszélés egységét az ismétlésekben, a részletek közötti belső összefüggések sorozatában keressük, soha nem lehetünk benne biztosak, hogy a szerkezet feltárásának a végére jutottunk-e, hiszen minél több ilyen összefüggés tárul fel, annál egységesebbnek bizonyul a szöveg. Alighanem a pindaroszi történet is rejteget még további összefüggéseket.

Az elbeszélést alakító külső szempont

Az ismétlések ezúttal Héraklész kettős győzelmét állítják a középpontba. Kérdés, volt-e a költőnek bármilyen, az elbeszéléshez képest külső célja ezzel a hangsúlyozással. Vagy fogalmazunk óvatosabban, nem bolygatva a költői tudatosság kérdését: elért-e valamilyen célt Pindarosz azzal, hogy éppen úgy mesélte el a történetet, ahogyan elmesélte?

Héraklész éliszi hadjárata nem tartozik a hērószt legsikeresebb harci tettei közé: az első alkalommal vereséget szenved az ikerpártól, és kénytelen dolgvégezetlenül elkullogni az ostrom színhelyéről. Tulajdonképpen célját, a kialakított bért csak a második hadjáratával éri el, igaz, ezúttal egy egész meghódított városból szerezhet zsákmányt.

Erről szól-e a pindaroszi elbeszélés? Aligha. Már az első mondatok a diadalmas hőst mutatják be: „megalapította az olümpiai versenyzőjéteket, miután megölte Kteatoszt, és megölte Eurütoszt is,¹² hogy megszerezze a bért Augeiasztól”. Tényleg megölte őket, de nem az első éliszi hadjárat során (holott a megfogalmazás inkább ezt sugallja), amelynek valóban az lett volna a célja, hogy Augeiasztól megszerezze a munkája bérét. Nem, ez alkalommal vereséget szenvedett, és csak a harcmezőitől távol, lesben állva sikerült megölnie Eurütoszt és Kteatoszt.¹³ Nem mintha Pindarosz ezt elhallgatná, hiszen, láttuk, éppen erről szól a folytatás: „Kleónai mellett lesből támadva ölte meg őket, mert annak idején elpusztították az ő tiruszi seregét” (4–5). Csakhogy az események ilyen csoportosítása azt eredményezi, hogy a szégyenletes vereség immár nem Héraklész, hanem a hadseregét sújtotta, és a vereség említése is csupán arra szolgál, hogy egyértelmű legyen: Héraklész tette jogos bosszú volt. Ezt a hangsúlyeltolódást, a történetnek ezt az újraértelmezését szolgálja a kardalköltészetben elengedhetetlen bölcselkedő mondat is: „az erősebbek haragját lehetetlen kikerülni” (7), hiszen az eseménysornak azon a pontján hangzik el, ahol már nem fér hozzá kétség, hogy az a bizonyos „erősebb” csakis maga Héraklész lehet.

A két éliszi hadjárat egy nagyszabású eseménynek, az olümpiai versenyzőjétekek megalapításának az előzménye. Ehhez a nagyszerű eseményhez a diadalmas Héraklészra van szükség, márpedig a hagyományos történetben az ő éliszi győzelmét szégyenteljes vereség előzte meg. Pindarosz ezúttal nem hallgatja el a történet elhallgatnivaló pillanatait (mint oly sokszor teszi, pl. a Pelopszról szóló elbeszélésben), csak éppen úgy csoportosítja az eseményeket, hogy a hangsúly a sikereken van, és mindaz, ami szégyellnivaló, háttérbe kerül, és át is értelmeződik. Ami kudarc volt, az itt most a bosszú jogosságát igazolja, így aztán ez a Héraklész igazán méltó arra, hogy megalapítsa az olümpiai Zeus-kultuszt és benne az ünnepi játékokat. Mintha éppen ennek az aktuális mondanivalónak volna köszönhető, hogy a rövid elbeszélésben ekkora hangsúly esik Héraklésznek az erős ikerpár felett aratott győzelmére.

Szakirodalmi tájékoztató

A pindaroszi mítoszokról:

A. Köhnken, *Die Funktion des Mythos bei Pindar*, Berlin – New York, 1971.

Pindarosz stílusáról:

F. Dornseiff, *Pindar's Stil*, Berlin, 1921.

L. Illig, *Zur Form der pindarischen Erzählung*, Berlin, 1932.

Részletes kommentár a 10. olümpiai ódához:

W. J. Verdenius, „Commentaries on Pindar II.”: *Supplements to Mnemosyne*, Brill, 1988, 53–86.

Néhány tanulmány a 10. olümpiai ódáról:

P. J. Nassen, „A Literary Study of Pindar's Olympian 10.”: *Transactions of the American Philological Association* 105 (1975) 219–240.

W. Schadewaldt, „Bemerkungen zu Pindar's 10. olympischer Ode”: *Hellas und Hesperien* I., Berlin, 1979, 92–103.

Paola Angeli Bernardini, „Eracle, i Molioni e Augea nell'Olimpica 10 di Pindaro”: *Quaderni Urbinati della Cultura Classica* 11 (1982) 55–68.

Jegyzetek

Jelen cikk a 8. Magyar Ókortudományi Konferencián, Szegeden 2008. május 22-én elhangzott előadás írott változata.

- 1 A továbbiakban az egyes részeket az alábbi számozás szerint, és szintén csak rövidített formában, a lényegét kiemelve fogjuk idézni.
- 2 Az „őköt” szót megelőző *kai* („is”) az adott helyen többféleképpen értelmezhető, a „meg is ölte őket” csak az egyik lehetőség.
- 3 Vagyis a halandó Aktór mellett van egy isteni apa is, hasonlóan egy másik mitikus ikerpárhoz, a Dioszkuroszokhoz, akikkel kapcsolatban a róluk szóló történetek szintén két apát emlegetnek: Zeust és a halandó Tündareoszt. A két apa olykor mind a kettőhöz hozzátartozik, de az ismertebb elbeszélések szerint az egyikük a halandó Tündareosztól, a másikuk Zeustól származik. Ehhez hasonlóan Pindarosz is csak Kteatoszt mondja Poszeidón fiának.
- 4 A pindaroszi történet szempontjából a legérdekesebb az a boiótiai ezüst lemezes fibula (8. század utolsó negyede, Athéni Nemzeti Múzeum), amelyen a szíami ikerpár egy olyan hőssel harcol, akit bizonyos ikonográfiai jegyek alapján Héraklésszal azonosítanak.
- 5 A közös alapmítosz ezúttal nem az egész történetre, csupán az ikrek személyére vonatkozik.
- 6 Árukkodó lehet ebből a szempontból Nesztór már idézett megjegyzése: az ikerpárnak könnyű dolga volt a kocsiversenyen, az egyik a gyepelőt fogta, a másik az ostorral hajtotta a lovakat. De hiszen ehhez az együttműködéshez nincs szükség ikerpárra! A nem egészen logikus megfogalmazás talán éppen abból fakad, hogy a költő a hagyományból úgy tudja, hogy az ikrek össze vannak nőve, de ennek kimondását jobbnak látja elkerülni.
- 7 Jegyezzük meg, bár nem tartozik ennek az írásnak a tárgyához, hogy Akhilleusz sérelme és haragja párhuzamot alkot az isten sé-

relmével és haragjával, és ez a párhuzam isten és hős között a mű egészében meghatározó szerepet játszik.

- 8 A Bellerophontész-történetben a főhős elűzésének második említését mintegy tíz sor választja el az elsőtől. Az *Ilias*-ban az események részletes ábrázolása miatt már nincs is értelme Akhilleusz haragjának megismétléséről beszélni, hiszen szinte az egész eposz az első szóban megnevezett haragról szól.
- 9 Ennek a jelentésnek a magyarban több kötőszó is megfelel („vagyis”, „tehát”, stb.), az „éspedig” csak az egyik lehetőség, és a benne meglévő „és” miatt esett rá a választásunk.
- 10 A forma különlegességéről árulkodik, hogy a magyar fordítás a mellérendelés helyett mind a két esetben egy-egy alárendelő mondatot alkalmaz. A magyar költői nyelv nem szívesen lát ennyi „és”-t egymás után.
- 11 A görög szövegben ez összesen két, azonos tövű és ellentétes jelentésű szó (*aekónta hekón*: „tőle, akarata ellenére akarattal”), közülük az első fosztóképzős változata a másiknak. A tömör megfogalmazásnak köszönhetően ez a kifejezés hangsúlyosabb, mint amennyire ez a magyar fordításból érzékelhető.
- 12 Ez a részletezés, mint láttuk, a mítosz alakulása szempontjából egy olyan pillanatot jelent, amikor a szíami ikrek különválnak egymástól, és a történet realiztikusabbá válik. Ugyanez a részletezés más szempontból Héraklész nagyszerű képességeinek kidomborítását is szolgálhatja.
- 13 Jegyezzük meg, hogy maga a lesben állás a harc egyik szokásos módja volt, önmagában egyáltalán nem számított szégyennek.